AMEA-nın Xəbərləri (biologiya və tibb elmləri), cild 70, №3, səh. 111-112 (2015)

TELMAN AĞAYEV – 80

İnsanın şəxsiyyət kimi əsl dəyəri onun elmi və ziyalı kamilliyi ilə ölçülür. Bu ağır, əziyyətli, eyni zamanda şərəfli işi özlərinə həyat kredosu seçənlər, həm də bəşəri dəyərlərin qorunub zənginləşməsində əvəzsiz xidmətlər göstərirlər. Azərbaycan mütəfəkkiri N.Tusinin məşhur kəlamı var: "Əsl alim o kəsdir ki, onun ruhu, rahatlığı elmdədir". Ruhun rahatlığını elmdə tapan insanlardan biri də AMEA-nın müxbir üzvü, A.İ.Qarayev adına Fiziologiya İnstitutunun "Ontogenezin biokimyası" laboratoriyasının rəhbəri Telman Ağayevdir.

Telman Məmmədəli oğlu Ağayev 1935-ci il oktyabrın 10-da əzəli Azərbaycan torpağı olan Zəngəzur mahalının Sisyan (Qarakilsə) rayonunun Vağudi kəndində anadan olmuşdur. İbtidai təhsilini kənd orta məktəbində almış, sonra Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun Zootexnika fakültəsinə daxil olmuşdur. Əmək fəaliyyətinə 1960-cı ildə Naxçıvan MR-in Nazirlər Sovetində başlamışdır. Əvvəlcə təlimatçı, sonra kənd təsərrüfatı üzrə referent vəzifəsində çalışmışdır. 1963-cü ildə isə Muxtar respublikanın Kənd Təsərrüfatı Nazirliyində heyvandarlıq şöbəsinin müdiri təyin olunmuşdur. 1964-cü ildən isə bütün fəaliyyətini elmi istiqamətə yönəltmişdir. Aspiranturada təhsilini davam etdirdiyi müddətdə o, Akademik Abdulla Qarayevin təklifi ilə interoreseptorların qıcıqlanması zamanı baş beyində zülal və aminturşularının mübadiləsinin tədqiqinə başlayır, qısa bir müddətdə namizədlik dissertasiyasını başa çatdırır. 1969-cu ilin aprel ayında "Mədə reseptorlarının qıcıqlanması zamanı baş beyində zülal və amin turşuların mübadiləsi" adlı namizədlik dissertasiyasını müdafiə edir. 49 yaşında isə Sankt-Peterburqda doktorluq dissertasiyasını böyük uğurla müdafiə etmişdir. 1989-cu ildə professor elmi adını almışdır. 2001-ci ilin iyun ayında AMEA-nın müxbir üzvü seçilmişdir.

Telman Ağayevin əsas elmi tədqiqatları görmə impulslarının nəql olunmasında iştirak edən aspartat, qamma-aminyağ turşusu və qlutamat-ergik neyronların ontogenetik inkişafın müxtəlif mərhələlərində normada və analizatorların funksiyasının pozulması şəraitində formalaşmasının qanunauyğunluqlarının yaş xüsusiyyətlərinə həsr olunmuşdur. Görkəmli alim bu sahədə diqqətəlayiq nailiyyətlər əldə etmişdir. Həmin tədqiqatlarda görmə analizatorun funksiyasının pozulmasından sonra sensor informasiyaların daşınması və analizatorların plastikliyinin bərpasında neyromediatorların rolu və onların nəzəri əsasları hərtərəfli aşkarlanmaqla klinikada sinir sisteminin bərpasının yollarının mümkünlüyü haqqında elmi təkliflər irəli sürmüşdür.

T.Ağayev 1993-1999-cu illərdə AMEA-nın A.İ.Qarayev adına Fiziologiya İnstitunun elmi işlər üzrə direktor müavini kimi İnstituta rəhbərlik etmişdir. 2001-2014-cü illərdə Fiziologiya İnstitutunun direktoru vəzifəsində fəaliyyət göstərmişdir.

Onun rəhbərliyi altında 10 elmlər doktoru, 38 fəlsəfə doktoru, 7 magistr dissertasiyası və 22 diplom işi müdafiə olunmuşdur. O eyni zamanda Misir Ərəb Respublikası, Turkiyə, Sudan və Yəmən Respublikaları üçün kadrlar hazırlamışdır.

Hazırda onun rəhbərliyi altında 5 elmlər doktoru elmi-tədqiqat işi aparırlar. Bu tədqiqat işlərinin əsasını analizatorların formalaşmasının filo- və ontogenezin müxtəlif mərhələlərində biokimyəvi mexanizmlərində neyromediatorların rolunun araşdırılması təşkil edir.

Professorun elmi tədqiqat işlərinin nəticələri 330 elmi əsərdə, bir çox kitab və monoqrafiyalarda öz əksini tapmışdır. Alınmış elmi nəticələr "Görmə impulslarının catışmaması zamanı beyin qabığının müxtəlif nahiyələrində və görmə analizatorunun strukturlarında qlutamin turşusunun mübadiləsi", "Yaddaşdan silinməyən illər", "Azərbaycan fizioloqları və biokimyaçıları XX-XXI əsrdə", "Azərbaycanda fiziologiya elminin inkişafı tarixi", "Gör-

mə analızatorunun müxtəlif şöbələrinin funksiyasının tənzim mexanizmində hipotalamusun rolunun neyrofizioloji tədqiqi", "Davranışın fərdi xüsusiyyətləri (monoaminergik mexanizmləri)", "Görmə persepsiyasının amiqdalyar tənzimi (neyrofizioloji və neyrokimyəvi mexanizmləri)", "Elm yolunda həyat necə davam edir" və s. 10 monoqrafiyada öz əksini tapmışdır. Dərc olunan məqalələrdən və tezislərdən 160-i xarici ölkələrin nəşriyyatında: Beyin İnstitutunun əsərlərində; "Ukrayna biokimya"; "Tibbi kimyanın məsələləri"; "Biokimya"; "Neyrokimya"; "Təkamül biokimya və fiziologiya"; "Eksperimental biologiya və tibb bülleteni"; "Beynəlxalq İslam Tibb" jurnallarında çap olunmuşdur.

Almaniya, Polşa, Çexoslovakiya, Türkiyə, İran İslam Respublikasında və keçmiş Sovet İttifaqının bir çox şəhərlərində keçirilən fizioloji və biokimyəvi forumlarda dəfələrlə məruzələrlə çıxış etmişdir.

Onun ömür salnaməsinin ən dəyərli və mənalı səhifələri tələbə auditoriyası ilə bağlıdır. 1980-90-ci illərdə T.Ağayev Bakı Dövlət Universitetində və Azərbaycan Tibb Universitetində yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasında iştirak etmişdir.

Alimin "Görmə impulslarının çatışmaması zamanı beyin qabığının müxtəlif nahiyələrində və görmə analizatorunun strukturlarında qlutamin turşusunun mübadiləsi", "Yaddaşdan silinməyən illər", "Azərbaycan fizioloqları və biokimyaçıları XX-XXI əsrdə", "Görmə analizatorlarının müxtəlif şöbələrinin funksiyasının tənzim mexanizmində hipotalamusun rolunun neyrofizioloji tədqiqi" adlı kitablar dünya alimləri tərəfindən maraqla qarşılanmışdır.

Onun təşkilatçılığı ilə dəfələrlə respublika biokimyaçılar cəmiyyətinin konfransları və fizioloqların qurultayı keçirilib.

Professor T.M.Ağayev XIV Ümumittifaq İ.P.Pavlov adına Fizioloqların Qurultayının məsul katibi olmuşdur. Qurultayın yüksək səviyyədə keçirilməsinin nəticəsi olaraq, o, SSRİ EA-nın Rəyasət Heyətinin təşəkkürünü almışdır. O, Ümumittifaq Biokimyaçılar Cəmiyyətinin mərkəzi Şurasının 1985-1990-cı illərdə üzvü olmuş və 1985-1999-cu illərdə Azərbaycan Biokimya Cəmiyyətinə rəhbərlik etmişdir.

1999-cu ildən indiyədək Respublika Biokimyaçılar və Molekulyar Bioloqlar Cəmiyyətinin İdarə Heyətinin üzvü, Avropa Federativ Biokimyaçılar və Molekulyar Bioloqlar Cəmiyyətinin və Beynəlxalq Beyin Tədqiqatçıların Cəmiyyətinin (IBRO) üzvüdür. 2005-ci ildən isə A.İ.Qarayev adına Azərbaycan Fizioloqlar Cəmiyyətinin prezidentidir. O, YUNESKO yanında "Bioetika, elmi biliklərin və texnologiyaların etikası" Milli Komitəsinin üzvüdür.

2013-cü ildə T.M.Ağayev Avropa Elmi-Sənaye palatası tərəfindən diplom və qızıl medalla təltif edilmişdir.

Görkəmli alim Telman Ağayev ömrünün kamillik zirvəsinə gəlib çatıb. Adətən belə hallarda insanlar yaşadıqları illərə bir daha nəzər salır və düşünürlər: görəsən, arzusunda olduğum işlərin hamısını yerinə yetirmişəmmi? O bu gün də daxildən gələn bir enerji ilə çalışır, üzərinə götürdüyü missiyanı yerinə yetirmək üçün zəhmətdən çəkinmir, yüksək alimlik, tədqiqatçılıq keyfiyyəti onun gələcəyə doğru inamla irəliləmək əzmini daha da ruhlandırır.

İbrahim Əzizov,
AMEA-nın müxbir üzvü
AMEA Biologiya və Tibb Elmləri Bölməsinin akademik-katibinin müavini